

Українське владознавство: історія та перспективи розвитку

Володимир Головченко,
доктор політичних наук,
професор кафедри країнознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

*Дем'яненко Б. Л. Розвиток кратологічних знань в Україні /
Дем'яненко Б. Л. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко
В. М., 2011. – 794 с.*

Становлення України як самостійної й суверенної держави помітно активізувало вітчизняні наукові дослідження щодо різних проблем трансформаційних перетворень, питань пізнання сучасного суспільства в контексті цивілізаційних змін, практики політичної та економічної модернізації. Нинішній поступ Української держави ставить перед вітчизняними суспільствознавцями невідкладні завдання як стосовно дослідження проблем сучасного державотворення, ефективності політичної влади, оптимального входження України в систему міжнародних відносин, так і значного посилення освітньої діяльності, а також залучення широких кіл громадськості до вивчення тих явищ і чинників, які детермінують формування базових складових демократичного розвитку та прискореного поступу в майбутнє.

Вирішити ці непрості і нагальні проблеми допомагає не лише відповідна навчальна та навчально-методична література з політології, а й монографічна література щодо такого складного, суперечливого й унікального феномену як політична влада. Сподіваємося, що належне місце у зазначеному процесі займе монографія «Розвиток кратологічних знань в Україні» здобувача наукового ступеня доктора політичних наук в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України Бориса Дем'яненка.

Необхідність концептуального дослідження генезису та особливостей розвитку знань про політичну владу в Україні викликана низкою обставин: по-перше, наявні концепції влади не вільні від недоліків, простежується некоректність дефініцій, непослідовність у викладі, протиріччя в логіці формулювання поняття, нерівномірне опрацювання проблемного поля; по-друге, при наявності значного обсягу літератури (насамперед зарубіжної)

з владознавчої тематики є мало монографічних праць, спеціально присвячених концептуальному аналізу кратологічних знань взагалі та знань про політичну владу в Україні періоду незалежності зокрема. У науковій літературі переважає розгляд окремих аспектів політичної влади без аналізу всього спектру проблем, що стосуються змісту поняття, тому з погляду концептуального аналізу політичної влади ці дослідження носять фрагментарний характер.

За радянських часів, окрім змістовних труднощів, теоретична інтерпретація політичної влади значною мірою залежала від політичних обставин та ідеологічного тиску, що перервали традицію вивчення цього явища і максимально ускладнили творчий обмін із зарубіжними дослідниками влади. Радянська наука визначала владу головним чином на макрополітичному рівні, обґрунтовувала її класову природу і зумовленість характером панівних економічних відносин.

Аналіз західних концепцій влади був здебільшого (за окремими винятками) поверхневим і ґрунтувався на обмеженій кількості джерел, що не дозволяло радянським науковцям робити достовірні висновки. Не претендуючи на всеосяжність охоплення зазначеної проблеми, монографія Бориса Дем'яненка є вдалою спробою в контексті сучасних парадигм політологічного розуміння влади виявити та осмислити особливості становлення й розвитку в Україні знань про політичну владу з позицій пошуку ефективної моделі державного управління, адекватної потребам кризового стану країни й сучасним історичним викликам.

На сторінках монографії детально і неупереджено відслідковується генезис політичної влади в Україні упродовж років незалежності. Автор зазначає, що при створенні Української держави у 1991-1992 рр., в країні була повністю збережена колишня компартійна вертикаль політичної влади. Практично скрізь на пострадянському просторі (зокрема і в Україні) єдиною силою, що мала навички організації та державного управління, виявилася та частина партійно-державної номенклатури, яка своєчасно перехопила ініціативу у національних і демократичних рухів, чи навіть стала їхньою частиною. Переважна більшість державних структур, створених у радянські часи, трансформувалися у «нові», залишаючись радянськими як за стилем, так і методами керівництва.

Упродовж 1990-х рр. в усіх сферах життя України переважали дезінтеграційні процеси. У політичній сфері посилилася конфронтаційність між гілками влади. Становище у владних структурах викликало серйозне занепокоєння: в Україні існували і діяли згідно з Конституцією вищі органи всіх гілок влади – з цього погляду кризи влади формально ніби не було. Насправді ж вона не тільки існувала, а й постійно загострювалася, це практично виявлялося: у крайній неефективності всіх гілок влади; у неузгодженості та суперечливості як різних гілок влади, так і їхньої внутрішньої організації, існувала невизначеність у розподілі функцій Президента України та Прем'єр-міністра України, спостерігалось дублювання та протидія президентського апарату та Кабінету Міністрів

України; у відсутності єдиної ефективної вертикалі виконавчої влади, несприйнятті нею дій Кабінету Міністрів України як базового органу виконавчої влади; у протистоянні місцевих рад та органів виконавчої влади, взаємному дублюванні функцій; у вкрай низькому авторитеті місцевих органів влади у трудових колективах, серед громадян, у слабкому впливі їх на ситуацію в регіонах; у зростаючій корумпованості владних структур усіх рівнів.

Автором детально проаналізована Конституція України в редакції 1996 р., де була чітко прописана жорстко централізована структура влади і різко обмежені права регіонів; закріплені досить широкі повноваження Президента України. Парламент (особливо після квітневого референдуму 2000 р.) виявився повністю залежним від Адміністрації Президента України. Найважливіші питання в Українській державі вирішувалися вузьким колом осіб, наближених до Президента, причому сам процес підготовки рішень знаходився в руках певного союзу державних чиновників, депутатів, представників великого бізнесу і просто впливових людей на правах «друзів» (радників) президента (прем'єра, спікера) – так званої групи впливу, чи клану, очолюваного олігархами. Але вказані групи впливу в Україні не були власне владою, вони лише «організовували» ухвалення владою тих чи інших рішень.

У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. систему влади при її формальному розподілі на законодавчу, виконавчу та судову характеризувало явне домінування повноважень президентської влади, яка фактично підмінила собою виконавчу владу, частково виконувала навіть функції законодавчої (зокрема, через президентські укази) та мала серйозні важелі для тиску на судову владу. До реальних проблем, що вже існували у сфері розмежування владних повноважень між гілками влади на кінець 2004 р., долучилася ще й проблема підпорядкування владних структур по вертикалі.

Цікавим виглядає сюжет монографії, присвячений аналізу в системі української влади ще однієї ланки, яка разом із цілком легальними інститутами, фактично певною мірою була паралельним центром влади – це Адміністрація Президента. Функції та сфери впливу президентської адміністрації постійно розширювалися: якщо за президентства Л. Кравчука вона відігравала роль своєрідної технічної канцелярії, яка розробляла для глави держави проекти указів та забезпечувала діловодство, то за Л. Кучми Адміністрація Президента перетворилася на велетенського бюрократичного монстра, який впливав на всі провідні сфери життєдіяльності України.

Перспективним щодо подальшого дослідження виглядає становище української опозиції, яка, як справедливо відмічає автор, практично від самого початку існування вирізнялася певною амбівалентністю у відносинах із владою, що була викликана її «кровною спорідненістю» з останньою. Особливістю української опозиції можна вважати абсолютну розмитість,

нечіткість повноважень влади й опозиції та навіть проголошення владного ж суб'єкта про його жорстку опозиційність власне владі. В Україні ніколи не було (немає і нині) чітко структурованої, ідеологічно виразної опозиції, яка мала б із владою принципові радикальні світоглядні протиріччя та була б здатна запропонувати свою альтернативну, чітко сформульовану програму розвитку країни і суспільства.

Неупереджений аналіз президентської каденції Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенка дав підстави автору констатувати факт, що в Україні немає чітких орієнтирів у виборі моделі президентства. Зберігається розрив між конституційними нормами та фактичним становищем Президента України у системі органів державної влади. Інститут президентства в Україні був і залишається гіпертрофованим – у своїй поточній діяльності він виходить за межі наданих йому повноважень. Очевидною є неефективність політичних інститутів (зокрема й інституту президентства) через невизначеність мети модернізаційного курсу країни. Залишається неясною подальша траєкторія розвитку інституту президентства – чи відбуватиметься його подальша демократизація, чи він дрейфуватиме у напрямку авторитаризму, досить поширеному на пострадянському просторі.

Актуальними видаються положення монографії щодо теоретичного і практичного значення одержаних результатів дослідження та можливості їхнього застосування при розв'язанні низки проблем політичної практики сучасної України, зокрема: подолання деструктивного впливу тоталітарної спадщини; ефективної боротьби зі стійкими і достатньо живучими посттоталітарними стереотипами в українському владному корпусі та реалізованому ним управлінському механізмові; розбудови ефективних політичних інститутів в Україні; цивілізованого розмежування владних повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою владами, а також між владними структурами різних рівнів; запобігання відчуження влади від народу, її приватного чи корпоративного застосування; впровадження ефективної виборчої системи (зокрема і на місцевих виборах), яка б відповідала викликам часу та об'єктивній логіці загального суспільно-політичного процесу; розвитку політичного дискурсу тощо.

Використання теоретичних положень і висновків, отриманих автором у результаті дослідження, може дати позитивний результат щодо оптимізації засад і стратегій політичного аналізу, підвищення дієвості політичних програм, цілеспрямованого реформування політичної системи України у відповідності до сучасних цивілізаційних вимог і глобалізаційних викликів, формування демократичної політичної свідомості і політичної культури суспільства.

Отже, ґрунтовний аналіз дає підстави стверджувати, що загалом монографія Бориса Дем'яненка «Розвиток кратологічних знань в Україні» заслуговує позитивної оцінки і може бути рекомендована для широкої викладацької, учительської та студентської громадськості, всім, хто цікавиться проблемами політичної влади.